

ЕМОЦИОНАЛНА ЕКСПРЕСИВНОСТ НА ИЗОБРАЗИТЕЛНИТЕ СТИЛОВЕ В НЕРЕПРЕЗЕНТАТИВНИ РИСУНКИ

Христова-Славчева Евдокия

Доцент, доктор по психология, Софийски университет “Св. Климент Охридски”

Символната експресивност на изобразителните стилове в нерепрезентативни рисунки е изследвана чрез техниките “Раздели и оцвети” (Н. Nakai, 1984) и “Цветен символизъм” (Н. Nakazato, 1978; К. Murayama, 1995). В експериментите участват 169 жени (средна възраст $X=23,72$; $SD=4,62$). Факторният анализ на думите по признака позитивна/негативна конотация обособява 5 скали описващи различни емоционални синдроми: привързаност; ценности; гняв; тревога; депресия. Анализът на линиите, формите и цветовете в рисунките очертава четири изобразителни стила: “форма”, “балансиран/топъл”, “наситен-абстрактен/конкретен-линеен” и “цветни пространства с ъглови форми”. Съпоставянето на стиловете в рисунките с вербалното им описание разкрива ясна тенденция на съгласуваност. Направеният клъстерен анализ позволява да се проследят доминиращите комбинации на стилове за изразяване на емоционалните комплекси. Описват се типове нерепрезентативни рисунки, чрез които се изобразяват “различните лица” на привързаността, ценностите, гнева, тревогата и депресията, характерни за феминистичния стил на експресивност.

The symbolic expressiveness of the drawing styles of nonrepresentative pictures is investigated using “Division-and-coloring” (H. Nakai, 1984) and “Color symbolism” techniques (H. Nakazato, 1978; K. Murayama, 1995). Object of evaluation were 169 women aged $x= 23,72$ $SD = 4,62$. Factor analysis of the data from the evaluation of positive/negative connotation of verbal material was done. Five factorial structures were estimated which describes different emotional syndromes: attachment, values, anger, anxiety and depression. Analysis of the lines, forms and colors formulated four drawing styles: “forms”, “balanced/warm”; “saturated-abstract/concrete-lineal” and “colorful spaces with angular forms”. The comparison between picture’s styles and their verbal explanation shows a clear cut tendency of concordance. Cluster analysis at the case level allows combinations of styles for expression of emotional complexes to be traced. Different types of nonrepresentative pictures are described, which depict the “faces” of the attachment, values, anger, anxiety and depression, representing feministic style of expression.

В изследванията на символната експресивност на изобразителния език (както в произведенията на художниците, така и в рисунките на хора, които не се занимават професионално с този вид изкуство) се използват класификационните модели за цветове, форми и линии на В. Кандински [2]. Според него основните и смесените цветове, както и цветовите контрасти (топъл/студен, тъмен/светъл, наситен/блед) в съчетание с простите форми (кръг, триъгълник и квадрат) определят емоционалните внушения на рисунката [2, 59-77]. Цветът може да бъде мек/твърд, грапав/гладък, благоуханен или цвят, който звучи. “Всяко явление от външния и вътрешния свят може да получи линеарен израз”, а различните видове линии, носят различни експресивна изразителност [3,176]. В “семинарите за цветовете”, провеждани в Баухаус, художникът представя своя анализ на картинните елементи и аналитичното рисуване, а изследванията за пространствените възприятия се доближават до модела на психологическите експерименти на гешалтистите. Емпиричната проверка на тези обобщения може да бъде открита в множество психологически изследвания върху нерепрезентативни рисунки. Флоренс Кейн е една от първите, които създават рисувателен тест основан само на линията – тест на криволиците. Това е игра на свободно променящите се, продължаващи линии. В тези рисунки отсъства замисъл или план – “криволиците възникват в резултат на лекото движение на ръката, която позволява на молива да блуждае в различни направления” [1,132]. Диагностичните възможности на такъв вид техники се определят обикновено в два типа изследвания. При първия се показва как различни по характер единични линии или форми се съотнасят към думи с емоционално значение [6; 5; 9] Процедурата изисква да се нарисува единична линия изразяваща смисъла на понятията или да се избере дума за готови графични образци.

Вторият тип изследвания, протичат най-често в контекста на арттерапевтична практика. Основните признаци, по които се анализират нерепрезентативните рисунките са

структура на криволиците, фигури и образи, които се откриват, отношение между фигура и фон, разположение върху листа, натиск и ритъм, цветен символизъм. Тези признаци са ориентирани към описанието на индивидуалния изобразителен стил, който от една страна може да се разглежда като проекция на когнитивното развитие, а от друга като проекция на личностовите особености [1, 236-238]

Настоящата работа се опива да въведе и двата подхода чрез съчетаване на формалния анализ по елементи с анализ по единици или по гещалтни характеристики на рисунката. Като такива се разглеждат формалните характеристики на линията, формата и цвета, а тяхната комбинация се използва за описание на различни изобразителните стилове. Конкретна цел е да се установи какви стилове се използват за изразяване на различни “емоционални синдроми” [4] и какви възможности за анализ представят нерепрезентативните рисунки за тяхното изследване.

Може да се предположи, че нерепрезентативните рисунки позволяват да бъдат изследвани емоционални преживявания при хора, които нямат специализирана подготовка и не се занимават с такъв вид изкуство. Наличие на съгласуваност в символната интерпретация на рисунките при една относително хомогенна по отношение на развитието си възрастова група ще се търси на ниво изобразителни стилове. Като основен признак за съгласуваност ще се разглежда относително еднозначното съотнасяне между изобразителни стилове, основани на комплекси от характеристики на линията, формата и цвета, от една страна, и словесни описания - от друга.

Метод

Към методите, в които се използват нерепрезентативни рисунки могат да бъдат отнесени техниките “Раздели и оцвети” на Н. Nakai [7] и “Цветен символизъм” [8 и 7]. Те се използват в терапевтичната практика като допълнителни техники за оценка на доминиращи емоции и настроения или като контролни процедури в началото и края на обучителни програми. Рисувателната задача е съчетана с интерпретация на рисунката чрез три понятия, които се избират от готов набор от 41 думи.

Инструкцията гласи: Изберете един молив или пастел, за да направите линии, колкото искате и каквито искате, без предварителен замисъл. Разделете листа на каквито искате и на колкото искате части, като използвате различни форми. Движете свободно ръката си върху листа. Може да правите каквито искате и колкото искате линии.

След приключването на тази част от теста се предлага да бъде оцветена рисунката и интерпретирана чрез 3 понятия, които се ранжират по степен на точност в предаването на посланията ѝ.

Към стандартната процедура в настоящото изследване е включен подготвителен етап, в който се определят конотативните значения на преведените от английски на български език 41 понятия. Използвана е 7 степенна Likert скала, чрез която изследваните лица оценяват понятията по признака отрицателни/положителни преживявания (1 означава изключително отрицателни преживявания, а 7 – изключително положителни).

Изследването се провеждаше по групи от 15 - 20 души и продължаваше около 45 мин. в рамките на курсовете по “Арттехники” в СУ, специалност психология през периода 1997 – 2004 г. В него взеха участие 169 жени на възраст от 17 до 46 години ($x= 23,72$ и $SD= 4,62$) - студентки или специализантки по психология.

Използвани са индивидуални бланки за оценка на понятията, лист с размер А4 за рисунката и моливни акварели или пастели (24 цвята) по желание на изследваните.

Анализ на резултатите

Конотативните значения на понятията

Списъкът от понятия включва на пръв поглед разнороден семантичен материал, който изразява не само основни емоционални състояния (страх, гняв, радост, тъга), но и екзистенциални преживявания и общочовешки ценности (човешко съществуване, вечност, съдба, бъдеще, живот, дом). За да бъде определено пространството, което очертава този списък, който е създаден в езикова и културна среда – различна от българската, е

използвана 7 степенна скала за определянето на стойността и знака на афективното значение. Факторният анали по метода на главните компоненти с Varimax ротация и scree тестът на Cattell свидетелства в полза на 5 факторна структура с 41,10% обяснена дисперсия. Първият фактор обединява 9 понятия (при α на Кронбах 0,74 и средна стойност на интеркорелация между айтемите 0,26). Формираната по този начин скала може условно да бъде наречена “привързаност”. Конотативното пространство, което тя очертава, е силно позитивно. Чувството на признателност и задоволство се свързва с отзивчивостта към чуждото страдание и болка, а преживяванията на преданост, радост, удовлетворение и блаженство са в съзвучие с усещането за близост, взаимност и доверие. Бляновете, силните желания хармонират с идеята за непреходност и неизменност във времето на тези общочовешки преживявания, които утвърждават приемането както на света, така и на човека като част от него. В тази скала може да бъде разпознат един от видовете импулсивни емоционални синдроми – привързаност [4, 164-166]. Характерът на изследваната от нас група вероятно определя появата на точно този синдром, който по своето съдържание се доближава до една базисна емоция в японската култура - “амае”. В нашите традиции тя може да се приеме като форма на платоническа любов.

Вторият фактор обединява 10 понятия (при α на Кронбах - 0,74 и средна стойност на интеркорелация между айтемите 0,23). Афективното поле, което те описват, обхваща: основни ценности (живот, дом, любов); конкретни събития по-скоро положително оцветени (първа среща); екзистенциални преживявания, които могат да преминават от увереност и превъзходство, през амбивалентна възбуда, към усещане за предопределеност (съдбата). Сънят може да бъде не само блян и отмора, но и застои и бездействие или поле за драмите на безсъзнателното. Формираната по този начин скала носи амбивалентна конотативна интерпретация, която отразява природата на конфликтните емоции.

Третият фактор обединява 7 понятия със силно негативна конотация (α на Кронбах 0,70 и средна стойност на интеркорелация на айтемите 0,26). Чувството за неудовлетворение и досада се съчетава със силното възмущение, яд и раздражение, а нервната възбуда и недоволството са свързани с мъчително недоверие и неприемане на средата като поле на интриги и злословие. Скалата много ясно очертава емоционалния заряд на конфликтния емоционален синдром и може да бъде назована “гняв”.

В четвъртия фактор (при α на Кронбах 0,62 и средна стойност на интеркорелация между айтемите 0,31) са включени 4 айтема. Конотацията може да бъде обединена около преживяването на тревожността. Понятията изразяват едно градиращо по степен на негативни емоции състояние на безпомощност, опасение, че нещо лошо ще се случи или се случва, което преминава през мъчителните изживявания на страха и достига в своята крайна степен до предсмъртните мъки, до последната проява на жизненост.

Петият фактор включва 6 айтема (при α на Кронбах 0,67 и средна стойност на интеркорелация 0,25). Тук са групирани понятия, чиято семантика описва преживявания на: страдание, което е свързано с отказ от нещо или от някого; уединеност и усещане за мъртвило; угризение и съжаление за неща; отговорност за простъпка или грях; тъга по родината, мъка, меланхолия. Тези преживявания могат да бъдат отнесени към импулсивните емоции, представени от страданието. Условно скалата може да бъде назована “депресия”.

Извън тази структура остават 5 понятия (суета, инстинкт, срамежливост, щастие, идеал), които имат или относително ниски факторни тегла, или присъстват в повече от един фактори.

Данните показват, че представеният материал може да диференцира основни емоционални преживявания на жени в българска езикова среда, и обхваща някои универсални емоционални синдроми, валидни за съвременния човек и по-специално за феминистичния стил на преживяване.

Изобразителни стилове в нерепрезентативни рисунки

Анализирани са 169 рисунки на основата на 51 признака, които описват особеностите на линиите, формите и цветовете, използвани в тях. Първата стъпка в анализа включва отчитане на честотата, с която се използват формалните характеристики.

Факторният анализ по метода на главните компоненти и scree - тест на Cattell с Varimax ротация показва наличие на четирифакторна структура с 25,8% обяснена дисперсия. Първият фактор обединява 8 айтема (при α на Кронбах 0,78 и средна стойност на интеркорелация между айтемите 0,32; средна сума от айтемите 4,51 със $SD=2,22$). Получената по този начин скала условно може да бъде наречен “форма” по характера на изобразителния език, който обособява два типа рисунки. Първият се представя чрез множество прости фигури с малки размери, които създават цветни мозайки, а вторият – със съставни многоцветни фигури с размери, по-големи от половината на листа при добре обособени фигура и фон.

Вторият фактор включва 5 айтема и може да бъде условно наречен “балансиран/топъл” (при α на Кронбах 0,78 и средна стойност на интеркорелация между айтемите 0,39; средна сума от айтемите 1,24 със $SD=1,53$). Изобразителният език се основава на цвета и неговара експресивната изразителност като усещането за баланс или доминиране на топлите цветове.

Третият фактор включва 10 айтема (при α на Кронбах 0,60 и средна стойност на интеркорелация между айтемите 0,14; средна сума от айтемите – 7,25 със $SD=1,74$). Те описват изобразителен стил, в който могат да бъдат обособени две комбинации на признаци: тъмни, наситени цветове и абстрактни фигури; и цветът като линия, конкретни фигури, прекъсната линия и бледи цветове.

Четвъртият фактор включва 7 айтема (при α на Кронбах 0,52 и средна стойност на интеркорелация между айтемите 0,17; средна сума от айтемите 4,71 със $SD=1,741,35$). Този фактор показва най-ниска съгласуваност между айтемите. Основните признаци, които очертават този стил, са цветните пространства, които са без контурна линия, с присъствие както на студени, така и на топли цветове, и поява на ъгови форми. Скалата може условно да бъде наречена “цветни пространства с ъгови форми”.

Обособените скали включват общо 30 признака от 51 наблюдавани в първоначалната карта за анализ на рисунките. Отпадането на част от характеристиките се дължи или на ниските факторни тегла или на едновременното им присъствие в няколко фактора. Всяка една от скалите описва отделен изобразителен стил, или комбинация от стилове, в които се съчетават устойчиви патерни от специфични признаци на линията, формата и цвета.

Връзката между емоционални синдроми и изобразителни стилове

За да бъде потвърдена връзка между словесните избори и комбинацията на изобразителните стилове, които използват изследваните, е направен статистически анализ на равнище индивидуални случаи. За тази цел са използвани процедурите на клъстърния анализ. Случаите са анализирани на базата на доминиращия изобразителен стил в рисунката и думата, поставена на първа позиция, като представител на една от петте скали на емоционалните синдроми. На тази основа се определя броят на клъстърите, описващи типичните комбинации на изобразителни стилове в рисунките, които изразяват “привързаност”, “ценности”, “гняв”, “тревог” “депресия”. Процедурата за определяне на типичните комбинации (клъстери) на стиловете на индивидуално равнище е осъществена на два етапа. На първия - данните са изследвани с йерархичен клъстърен анализ, въз основа на който е определен оптималният брой групи (клъстери) в извадката. На втория етап данните са обработени с помощта на K-mean клъстърен анализ, с предварително фиксиран брой клъстери.

От цялата изследвана група (169 души) 59 избират “привързаност”, за да определят рисунките си. Те са групирани в 4 клъстъра. Изобразителните стилове, които присъстват с най-голяма тежест са “форма”, “балансиран/топъл” и “наситен-абстрактен/конкретен-линеен”, но специфичното съчетание е пряко свързано не само с първото понятие, но и с емоционалния тон на второто и третото. Рисунка 1 е определена чрез понятията от скалите

“привързаност и ценности” (вечност-живот-възхищение) и символната експресивност е предадена предимно чрез топлите цветове на една абстрактна централна фигура с ясен контур. Примерите от втория клъстер изразяват амбивалентни преживявания и напрежението се изразява най-често чрез цветови контрасти в рисунка 3, цветни мозайки от овали и ъглови форми в рисунка 4 и добре обособени фигури в рисунка 2. В тази група се усеща и по-силното присъствие на студените цветове. Присъствието на думи от скалата “депресия” на втора или трета позиция може да бъде свързано с доминиращите ъглови фигури, студени цветове и цветни пространства без контур (рисунки 5, 6 и 7).

Рис. 1

Рис. 2

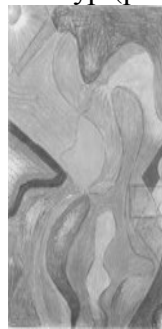

Рис. 3

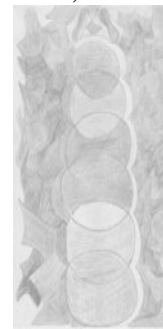

Рис. 4

Рис. 5

Рис. 6

Рис. 7

65 души са поставили на първа позиция думи от скалата “ценности”, за да определят своите рисунка. Анализът очертава 5 клъстера като в тази група е най-голямо разнообразието на комбинации от стилове. Може обаче да бъде доловена обща тенденция към намаляването на “балансиран/топъл” стил. Изключение правят тези рисунки, в които преобладава интерпретация, която е основана на думи от скалата “привързаност” и “ценности”. Близки по тоналност са рисунките 8 и 9, в които интензивността на цветовете намалява и се увеличават ъгловите форми. При рисунките от клъстер 4 възбудата, която прераства в безпокойство, е предадена чрез доминиращи остроъгълни триъгълници (рисунка 10).

Рис. 8

Рис. 9

Рис. 10

Броят на рисунките, в които се използва скалата “гняв”, е само 8 и те се разделят в 2 клъстера. Първият клъстер обединява доминиращия “цветни пространства с ъглови форми” стил с “наситен-абстрактен/конкретен-линеен”. Присъствието на “форма” и още повече на “балансиран/топъл” е по-слабо. Типични примери са рисунките 11 и 12. Докато в първата конфликтните емоции са изразени предимно с опозицията на цветовете, във втората заострените удължени форми и студените цветове представят линейния стил. Във втория клъстер доминират “балансиран/топъл” и “наситен-абстрактен/конкретен-линеен” стил в съчетание с “форма”. Пример за тази комбинация е 13 рисунка, която е по-скоро цветови отговор на раздразнението, безпокойството и недоволството.

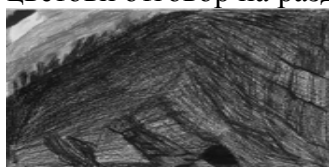

Рис. 11

Рис. 12

Рис. 13

При анализа на рисунките, които се описват с понятия, отнесени към скалата “тревога”, се обособяват четири клъстър. Общият брой случаи са 11. Първият клъстър е представен в две рисунки и при тях доминира силно “балансиран/топъл” стил в съчетание с “форма”(рисунка 14). Нестабилността, неустойчивостта е представена чрез множеството спираловидни (студени и топли) отворени фигури, които плуват в пространството. Вторият клъстър обобщава 5 рисунки, като интересното в конфигурацията на стиловете е, че те присъстват с по-ниски от средните си стойности. На този фон “наситен-абстрактен/конкретен-линеен” стил е представен най-ясно, и то предимно с комбинацията от признаци: конкретни фигури и бледи (предимно студените) цветове, които участват и като пространство, и като линия (рисунка 15). Третият клъстър групира признаците на 3 рисунки и в него доминиращият стил е “форма” в съчетание с по-слабото присъствие на “наситен-абстрактен/конкретен-линеен” и “цветни пространства с ъглови форми”. В рисунка 16 цветната мозайка от ъглови фрагменти в студени цветове в съчетание с бели фрагменти представя безпокойството-недоволството-самотата.

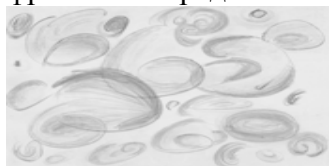

Рис. 14

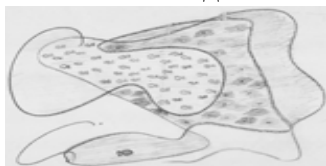

Рис. 15

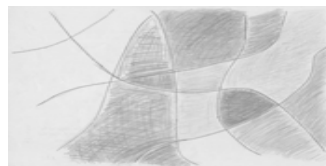

Рис. 16

Рисунките, които включват понятия от скалата “депресия”, са общо 11 и са групирани в четири клъстър. Първият клъстър обединява 4 рисунки и при него доминират “балансиран/топъл” в съчетание с “цветни пространства с ъглови фигури”, “форма” и “наситен-абстрактен/конкретен-линеен” стил. Това съчетание е представено в рисунки 17 и 18. Докато в първата внушенията са постигнати чрез стилизирани конкретни образи, във втората емоционалните преживявания са разпознати в ъгловите форми на цветния пъзъл. Третият клъстър включва комбинация от “наситен-абстрактен/конкретен-линеен” стил в съчетание с по-слабо присъстващ “цветни пространства с ъглови фигури”.

Рис. 17

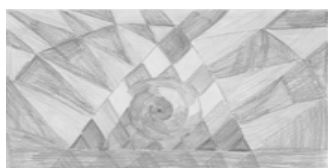

Рис. 18

Рис. 19

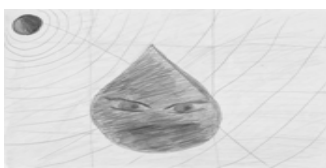

Рис. 20

Силата на преживяванията в рисунка 19 са изразени чрез преминаващи през целия лист остриета в черно, синьо и студено червено, които са въведени с тежък шрих. Опитът да бъдат обхванати основните фигури в една рамка още повече подчертава драматизма на посланието – самота-живот-агония. В четвъртия клъстър доминира ясно “наситен-абстрактен/конкретен-линеен”. Тази комбинация е представена в рисунка 20. Цветът е въведен и като линия, и като пространство с определен контур, като доминира студената тоналност.

Обобщение

В проведеното изследване се прави опит да бъдат систематизирани изследвания върху нерепрезентативни рисунки като се предлага един подход, който съчетава формалния анализ по елементи с анализа на ниво изобразителен стил – като устойчива композиция от характеристики. Извън целите на тази работа остава оценката на естетическите характеристики на рисунките. Прочитът им е основан на това, което самите

автори откриват в тях чрез избор на 3 понятия. Използваният вербален материал показва добри възможности за диференциране на различни типове емоционални преживявания у жени в българска езикова среда. На базата на 36 понятия са обособени 4 скали описващи базисни емоции: привързаност; гняв; тревога; тъга. Към тях е добавена още една скала – ценности – която е амбивалентна по своята конотация и изразява природата на конфликтните емоции. Честотният анализ на характеристиките на линията, формата и цвета, които се използват в рисунките е базата, на която са изведени изобразителните стилове. Съпоставянето на тези стилове с вербалното описание на рисунките показва ясна тенденция на съгласуваност. В рисунките, които представят преживявания по скалите “привързаност” и “ценности” присъствието и на четирите стила е относително равномерно, докато различията постепенно се засилват при използването на думи от скалите тревога, депресия и гняв. В повечето от случаите понятията, чрез които лицата описват рисунките си принадлежат към различни емоционални синдроми и в зависимост от позицията те могат да имат усиливащ ефект по отношение на конотацията, която носи първото понятие или да акцентират противоречиви преживявания. Направеният клъстер анализ на ниво случаи позволи да се проследят комбинации на стилове за изразяването на емоционалните комплекси. Описани са типове нерепрезентативни рисунки, чрез които се изобразява “привързаност”, “ценности”, “гняв”, “тревога” и “депресия” като те представят феминистичния стил на експресивност.

Литература

1. Бетенски, М. (2002) : Что ты видишь? Новые методы арт-терапии. М., ЭКЦМО-Пресс
2. Кандински, В. (1998а) : Задуховното в изкуството, в Библиотека Кастилия 19, ред. Ив. Колев, С., “ЛИК”, 5-122.
3. Кандински, В. (1998б) : Точка и линия в равнината, в Библиотека Кастилия 19, ред. Ив. Колев, С., “ЛИК”, 123-286.
4. Averill, J. (1980) The emotion. In Personality, ed. By E. Staub, N.J., Prentice-Hall, 133-192
5. Goldman, A. (1960) : Symbolic representation in schizophrenia. In Journal of Personality, Sep, Vol 28, Issue 3, pp 293-316.
6. Lundholm, H. (1921) : The affective tone of lines. Psychological Review, 28, 43-60.
7. Murayama, K. (1995) : An Application of Art Therapy to the Education of Art Students (2) – Stimulating the Expression of Emotions through “Expressive Training II”. In Japanese Bulletin of Arts Therapy, Vol.26, No.1, 95-102
8. Nakazato, H. (1978) : Reciprocal Division and coloring method – its technique and place in psychotherapy. In Japanese Bulletin of Arts Therapy, Vol.9, 17-24
9. Werner, H., & Kaplan, B. (1963) : Symbol formation: An organiamic-developmental approach to language and the expression of thought. New York: Wiley